

RAUL HAKLI & PEKKA MÄKELÄ

Raimo Tuomela (1940–2020)

Raimo Tuomela, suomalainen filosofi ja yksi kollektiivisen intentionaalisuuden ja sosiaalisen ontologian tutkimuksen perustajista ja johtohahmoista, kuoli Helsingissä 22.11.2020 80-vuotiaana. Hän oli Helsingin yliopiston käytännöllisen filosofian professori vuosina 1971–2008. Hän toimi akatemiaprofessorina vuosina 1995–2000 ja vakituksena vierailevana professorina Münchenin yliopistossa vuodesta 2005. Hän johti lukuisia Suomen Akatemian rahoittamia tutkimusprojekteja ja työskenteli emeritusprofessorina yhteiskuntatieteiden tutkimuksen filosofian huippuyksikössä vuosina 2012–2017.

Tuomela aloitti akateemisen uransa opiskelemalla psykologiaa ja opettikin sitä assistenttina Åbo Akademiassa. Työuransa Helsingin yliopistossa hän aloitti käytännöllisen filosofian puolipäiväisenä assistenttina vuonna 1965. Hän väitteli teoreettisesta filosofiasta Helsingin yliopistossa vuonna 1968 ja seuraavana vuonna

Stanfordin yliopistossa. Uransa alussa Tuomela keskittyi tieteenfilosofian ja filosofisen toiminnan teorian tutkimiseen. Väheksymättä hänen aikaansaannoksiaan tieteellisen realismin debatissa tai purposiivis-kausaalisen toiminnan teorian kehittäjänä, uskomme, että Tuomelan omaperäisin ja kansainvälisesti tunnustetuin filosofointi liittyi sosiaalisen toiminnan teoriaan, kollektiivisen intentionaalisuuden ilmiöihin ja sosiaalisen todellisuuden ontologiaan. Nämä ovat myös teemoja, joiden parissa meillä oli etuoikeus työskennellä hänen kanssaan. Kirjoitammekin Tuomelan filosofoinnista sellaisena kuin se meille tutkimusryhmäläisille näyttäytyi yhteistyössä, joka koostui säännöllisestä interaktiosta, lukupiiritapaamisista, konferenssimatkoista ja yhteisartikkelien kirjoittamisesta. Todettakoon, että Jarkko S. Tuusvuori julkaisi vuonna 2016 tässä lehdessä Tuomelasta meidän kirjoitustamme laveamman varsin ansiokkaan henkilökuvan, jossa hän eloisesti ja kattavasti kuvailee Tuomelan elämää ja filosofin uraa.

Kuva: Sami Syrjänäki

Tuomelan pioneerityö alkoi oivalluksesta, jonka hän sai 1970-luvun loppupuolella julkaistuaan teoksen *Human Action and Its Explanation*, että hänen yksilön toimintaa analysoivan teoriansa formaalit piirteet ja käsitteelliset välineet saattaisivat analogisesti soveltua ryhmien ja kollektiivien toimintaan. Ajatuksen voi kenties muotoilla kysymyksen muodossa, millaisten ehtojen vallitessa voimme sanoa ryhmän yksilöiden toimivan intentionaalisesti ikään kuin yhtenä henkilönä. Idea osoittautui paitsi omaperäiseksi, myös hedelmälliseksi. Vuonna 1984 julkaistun *A Theory of Social Action* -teoksen esipuheessa Tuomela hämmästelee, kuinka vähäisen vakavan filosofoinnin kohteena sosiaalinen toiminta tai useamman toimijan yhteistoiminta oli siihen mennessä ollut, vaikka elettiin niin psykologian kuin filosofiankin piirissä eräänlaista toiminnan teorian ”boomia”.

Tuomelan yleistä filosofista temperamenttia voinee kuvailla tiedeystävälliseksi filosofiseksi naturalismiksi, jonka mukaan viimekätisen ”testin” filosofisille teorioille *scientia mensura* -teesin mukaisesti muodostavat niiden käsitteellisten ja teoreettisten oivallusten inspiroimien tieteellisten teorioiden empiirinen menestys. Tämä yleinen lähestymistapa orientoi häntä varomaan metafyyssisesti uhkarohkeita väittämiä debatissa kuin debatissa, hän ei halunnut postuloida ektoplasmoja eikä *sui generis* ”ryhmämieliä”. Tuomelan filosofointia ei kuitenkaan mielestämme tule kuvailla *skientistiseksi*, hän antoi evidentialista arvoa myös kokemukselle arkisen ilmiökuvan ilmiöistä, kuten esimerkiksi kokemuksille minä-me-erotelusta ryhmäkonteksteissa, jonka tunnistamattomuus neurotieteen keinoin oli hänelle pikemmin merkki neurotieteen kehitystarpeesta kuin erottelun olemattomuudesta. Tuomelan kenties keskeisintä filosofista projektia voidaan yleisellä tasolla luonnehtia analyttisen, koherentin ja kattavan käsitteistön rakennustyöksi yhteiskuntatieteiden teoretisoinnin tarpeisiin.

Tuomelan kollektiivista intentionaalisuutta koskeva yksityiskohtainen tutkimus alkoi urauurtavasta, Kalle Millerin kanssa kirjoitetusta yhteisartikkelista ”We-Intentions” (1988). Tätä työtä hän jatkoi ja laajensi myöhemmissä artikkeleissaan ja kirjoissaan, joista viimeisimpänä *Social Ontology* (2013).

Tuomelan sosiaalisen todellisuuden filosofisen ja käsitteellisen haltuunoton projektin avainkäsitteitä ovat me-asenteet ja me-moodi-toiminta. Me-asenteet (intentionit, uskomukset, pelot, tunteet, jne.) ovat lähtökohdaisesti jaettuina intentionaalisia mentaalaisia tiloja, joita ryhmän jäsenet voivat ilmaista esimerkiksi sellaisilla lauseilla kuin ”Me aiomme mennä elokuviin” tai ”Me pelkäämme kaikkea vierasta”. Analyysin mukaan tällaiset lauseet ilmaisevat me-asenteen, kun yksilöllä itsellään on mainittu asenne, hän uskoo, että muilla ryhmän jäsenillä on saman sisältöinen asenne, ja hän uskoo, että ryhmässä vallitsee yhteinen uskomus, että ryhmän jäsenillä on saman sisältöinen asenne. Tällainen asenne henkilöllä voi erityistapauksessa olla yksinkin, kun henkilön muiden asenteita koskevat uskomukset sattuvat olemaan epätosia.

Ihmiset voivat kohdata sosiaalisia tilanteita sekä yksityishenkilön näkökulmasta että myös ryhmän jäsenenä ryhmänsä näkökulmasta. Sosiaalisuuden, sosiaalisen toiminnan ja sosiaalisen todellisuuden tarkasteluissa voidaan siis erottaa kaksi sosiaalisuuden tasoa: yksilöiden välinen taso ja ryhmätaso. Ryhmätason sosiaalisuus, me-moodi, tarjoaa me-asenteita vahvemman sosiaalisuuden muodon, jonka mukaan ryhmäkonteksteissa toimiva agentti on ryhmä, jota ajatellaan toimijana käsitteellisestä ja oikeuttamisen näkökulmasta, vaikka ontologisesti ryhmä on olemassa vain sosiaalisena makrotason systeeminä, jonka toiminta on ”oikein” toimivien yksilöjäsenten toimintaa tai tulos tällaisesta toiminnasta. Tällöin yksilötoimijat eivät ole ensisijaisia toimijoita vaan edustajia, jotka toimivat ryhmän puolesta. Silloin, kun yksilöt toimivat yksityishenkilöinä eivätkä nimenomaan ryhmän jäseninä, he toimivat ”minä-moodissa”, vaikka toimisivatkin ryhmän parhaaksi. Ryhmän jäsenenä toimiminen taas on ”me-moodissa” toimimista. Tällainen ”me-ajattelemisen” eli kollektiivinen intentionaalisuus vahvassa me-moodin mielessä muodostaa ihmisen sosiaalisuuden ytimen. Ryhmätason sosiaalisuutta ei voida sen enempää loogisesti kuin sisällöllisestikään palauttaa eli redusoida yksilöiden välisen vuorovaikutuksen tasoon.

Käsitteellisesti ja psykologisesti holistinen lähtökohta on yksinkertaisesti se, että on olemassa ryhmä, jota instrumentaalisesti ajatellaan toimijana, jonka oletetaan sitoutuvan ryhmän ”eetokseen” (esimerkiksi konstitutiivisiin päämääriin, uskomuksiin, standardeihin, normeihin) ja joka toimii sitoumuksensa mukaan. Ryhmän eetos on ryhmän jäsenten kollektiivisesti konstruoima, ja he ovat sitoutuneet toimimaan sen ohjaamana. Ryhmän jäsenenä toimiessaan eetos antaa heille perusteen toimia ryhmän kannalta parhaalla tavalla kollektiivisen toiminnan ongelmat välttämällä. Me-moodissa perustavaa on toimiva ryhmä ja ryhmäajattelu vastakohtana minä-moodi-lähestymistavan yksilötoimijoille ja individualistiselle minä-ajattelulle ja -päätelylle. Me-moodissa ryhmän jäsenet toimivat periaatteessa ryhmän jäsenenä kuin koneiston rattaat tai paremminkin kuin biologisen organisin osat.

Muodoltaan yksinkertainen alkuperäinen analogia-oivallus inspiroi rikkaan ja monisyisen analyttisen käsitteellisen välineistön, jonka avulla Tuomela analysoi varsin laajaa sosiaalisuuden, sosiaalisen toiminnan tai sosiaalisissa konteksteissa toimimisen alaan kuuluvaa ilmiöjoukkoa. Tuomelan noin kaksisataa artikkelia ja lukuisia kirjoja sisältävässä tuotannossa keskeisiä analysoinnin kohteita olivat toimintaan kykenevät sosiaaliset ryhmät, ryhmäpäätely, ryhmien vastuu, sosiaaliset normit, sosiaaliset roolit, sosiaaliset käytännöt, sosiaaliset instituutiot ja korporeaatioiden ontologia ja toiminta. Nämä lukuisat analyysit eksplikoivat meidän tulkintamme mukaan Tuomelan sosiaalisen maailman filosofointia motivoivutta perusideaa, jonka mukaan sosiaalisen todellisuutemme kattava kuvaaminen, analysoiminen, ymmärtäminen ja selittäminen vaativat molempien sosiaalisuuden tasojen,

yksityishenkilönä toimimisen ja ryhmän jäsenenä toimimisen tasojen käsitteellistämistä.

Tuomela oli kansainvälisesti tunnetuimpia suomalaisia filosofi. Hänet oli helpompi nähdä esitelmöimässä Stanfordin, Berkeleyssä, LMU:ssa, Pietarissa tai ANU:ssa kuin kotimaassa. Tuomela toistuvasti opasti myös meitä oppilaitaan suuntautumaan toiminnassamme kansainvälisesti. Suomeksi käytyyn julkiseen akateemiseen keskusteluun Tuomela osallistui maltillisesti. Poikkeuksiakin toki oli: hän kävi filosofista debattia teleologisesta ja kausaalista toiminnan teoriasta Georg Henrik von Wrightin kanssa ja keskusteli taloustieteen filosofisista perusteista Seppo Honkapohjan kanssa. Yleisintellektuellin roolia ja yleistä julkista kommentointia Tuomela kavahti. Intoa julkiseen keskusteluun ei varmasti myöskään inspiroinut vastaanotto, jonka hänen ateismin puolustukseen liittynyt ehdotuksensa ”joulu perumisesta” aikoinaan sai.

Tuomela palveli tiedeyhteisöä monin tavoin, mm. perustamalla Collective Intentionality kokoussarjan, sosiaalisen ontologian kansainvälisen yhteisön (ISOS) ja kirja-

sarjan Studies in the Philosophy of Sociality. Suomessa hänet tunnettiin myös Skepsis ry:n perustajajäsenenä. Tuomelalle myönnettiin arvostettu Alexander von Humboldtin säätiön tutkimuspalkinto vuonna 1992 ja Suomalaisen Tiedeakatemian kunniapalkinto vuonna 2019.

Tuomelaa kuvaillaan usein työhönsä ankarasti keskittyneeksi, määrätietoiseksi tutkijaksi, jopa ”yksinäiseksi sudeksi”, joka rentoutui kestävyysjuoksun, uinnin ja klassisen musiikin parissa. Me hänen oppilainaan muistamme Raimon pikemminkin lämpimänä, huumorintajuisena ja suvaitsevaisena ihmisenä, jonka kanssa oli miellyttävää istahtaa Biergarteniin Alpeille suuntauneen patikkaretken jälkeen ja antaa keskustelun rönkyillä inhimillisen elämän eri alueilla ilman erityistä akateemista kurinalaisuutta. Meillä oli ilo reissata Raimon ja usein myös hänen vaimonsa ja työtoverinsa Majn kanssa niin Berkeleyssä kuin Pietarissakin. Raimolle rakkaassa Münchenissä vietimme suomalais-saksalaisen DAAD-yhteishankkeen aikaan monia kesäisiä viikkoja sekä akateemisten että muiden kulttuuristen pyrintöjen parissa. Raimoa saattoi katsoa ylöspäin, mutta ei tarvinnut – häntä kiinnosti mitä sanot, ei kuka olet.

MATIAS MOISIO

Ray Brassier Foreign Objekt -opintopiirissä

Inhimillisen ja ei-inhimillisen suhteiden erittely lienee ajankohtaisempaa kuin koskaan. Ihmisen, teknologian ja ekosysteemien kohtalokkaaksi käynyt vuorovaikutus herättää kysymyksen, missä yhteiskuntamme menevät vikaan. Monet posthumanistiset ajattelijat esittävät, että keskeinen syy vaikeuksille on ihmisyys, valistushumanismin myötä syntynyt käsitys autonomisesta inhimillisestä subjektista. Onko koko humanistisesta projektista siis syytä luopua? Onko inhimillisyyden etuoikeutettu asema sortoa siinä missä mieheyden, valkoisuuden tai heteroseksuaalisuudenkin?

Foreign Objekt -taidetutkimuskollektiivi järjestää posthumanistista filosofiaa ruotivia opintopiirejä. Loppuvuonna 2020 vetonaulana oli *Nihil Unbound. Enlightenment and Extinction* (2007) -teoksestaan tunnettu Beirutin amerikkalaisen yliopiston professori Ray

Brassier. Hän piti kaksi sessiota otsikoilla ”Posthuman Pragmatism: Selecting Power” ja ”The Human: From subversion to compulsion”.

Etäyhteydellä toteutettu seminaari muodostui kahdesta osuudesta. Ensimmäisessä luettiin kriittisesti Gilles Deleuzen & Felix Guattarin *Mille plateaux* -teosta (1980)